

Wälder Gyula, az iskolaépítő

Budapestnek városképi szempontból is jelentős épülete iskolánk és a mellette álló templom. Ezek az épületek ma már fővárosi védelem alatt állnak. Előtérben a Feneketlen-tóval, háttérben a templommal és az iskolával, Buda egyik leghangulatósabb képe tárul elénk. A Szent Imre templom egyik oldalán a ciszteri gimnáziumnak, a másik oldalán a rendháznak jelölték ki a helyét. A kor egyik legnépszerűbb építészt, Wälder Gyula műépítészt bízták meg a tervek elkészítésével. Legtevékenyebb alkotói korszakában kapott erre a feladatra megbízást. Nagyszabású barokk kompozíciót képzelt erre a helyre. A gimnázium és a rendház zártnak látszó tömbjei között a templom jelölte ki a szimmetria tengelyt. A több épületből álló együttest árkádívek kapcsolták volna össze. Legkorábban a gimnázium épült fel. Soha nem valósulhatott meg a teljes elképzelés, a háború miatt végképp elmaradt a rendház felépítése. Telke sokáig üresen állt, később helyén építették fel a pártfőiskolát.

Wälder Gyula épületeit sokáig idegenkedve szemlélte az építészettörténet-tudomány. Kétségtelen, hogy az építészeti fejlődést meghatározó, funkcionalizmust hirdető bauhausi korban visszalépésnek vélhető a neobarokk formavilág. Ma, amikor újra útkeresés jellemzi építészettünket, másképp látjuk a korábban méltatlanul el nem fogadott építészeti alkotásokat. Akik nem ismerték épületeit - a kiforrott barokk részletformák alapján - elhamarkodott értékítéletet mondtak. Nem látták meg, hogy pontosan Wälder Gyula volt az az építész, aki ha klasszikus formai környezetben is, de ugyanúgy a funkcionalizmus szellemében tervezett, mint a ma elismertebb, de más úton járó pályatársai.

Talán gimnáziumunk a legszemléletesebb példa arra, hogy építészettét milyen felfogás jellemzi. Az épület közlekedési rendszere, reprezentatív

tereinek megformálása, a belső teresedések, építészeti hangsúlyok kialakítása - a funkcionalistának elfogadott építészettel egyenrangú megoldást mutat. Építészettörténeti jártassága segítségével ezeket a tereket egyszerű eszközökkel varázsolta ünnepélyessé. A legsötétebb folyosónak is méltóságot tudott adni. Nem a barokk formavilágot szolgai másolta szolgai módon, a barokk építészet elemeit felhasználva alakította ki sajátos neobarokk formanyelvét. A korábbi kor lényegét ragadta meg, a továbbfejleszthető gondolatokat vette át építészetébe. A felületes szemlélő szerint ez a historizáló felfogás évtizedeket késett építészettörténetünkben. Nem veszik észre, hogy Wälder Gyula saját stílust alkotott. Zárt, alig tagolt tömegű épületeket tervezett, a szigorúan formált neobarokk épületdíszeket használta fel arra, hogy a felületeket, a belső tereket és a homlokzatot rangjuknak megfelelően tagolja, vagy ha kell, hangsúlyozza. Ehhez alakította ki sajátos épületplasztikáját. Soha nem volt öncélú ez az architektúra, épületeit a kiegyensúlyozottság, a harmónia jellemzi. A funkciót szolgáló épületet tudta tovább gazdagítani. Észre kell venni, hogy a tömegek, a belső terek aránya, a terek egymásba való áramlása, tervezett feltárulkozása hogyan tesz gazdagabbá az épületet. Gondoljunk csak a gimnázium előcsarnokára, a díszterembe vezető díszlépcsőre, vagy az előcsarnokra nyíló galéria-szerűen kialakított emeleti lépcsőpihenőre.

Kétségtelen, hogy ebben a korban több építészt magával ragadott a barokk szellemisége, de Wälderéhez fogható saját stílust senki sem tudott létrehozni.

Későbbi téglaburkolatos épületeinél már látszik, hogy ez a formakincs csak eszköz volt számára. A tervezett Erzsébet sugárút indításánál álló épülettömbje, vagy a Rákóczi út 12. sz. alatt épült áruház és bérház (Guttmann-ház) homlokzatán is ugyanazt a szerkesztési elvet figyelhetjük meg mint korábbi épületeinél. Itt azonban a homlokzati téгла alkalmazása

egészen más formaképzést kívánt. Kihasználta a téглаépítészet egyedi lehetőségeit. Ennek sajátos eszközeivel hangsúlyozta a kiemelt nyílásokat, tagolta a felületet. Épületeinek tömege tovább egyszerűsödött. Wälder Gyula történeti formákhoz kötődő építésze ugyanabba az irányba mutat, mint azoké, akik a múltat megtagadva fogalmaztak meg új elveiket, vagy álltak egy új stílus mellé. Teljes építészeti munkásságát áttekintve fel kell ismernünk, hogy a Szent Imre Gimnázium építésze egyéni úton járó, jelentős építész egyénisége építészettörténetünknek. Ezért mutatjuk be röviden életét:

1884. február 25-én született. Szombathelyi családból származott, apja ott volt építész. Wälder Gyula meghatározó élményeket gyűjtött salzburgi nyaralásaikor. Ottlakó festő nagybátyját látogatta meg. Ekkor szerette és ismerte meg az osztrák barokk építészetet. Az egyetemet 1905-ben végezte el. A Képzőművészeti Tanács ösztöndíjasaként egy évet töltött Olaszországban. Komoly szakmai elismerés érte, amikor fiatalon, 1907-ben a Magyar Mérnök- és Építészegylet pályázatán elnyerte az Ybl érmet. Az egyetemen Nagy Virgil mellett lett tanársegéd. 1919-1928 között a Fővárosi Közmunkák Tanácsának vezető munkatársa, majd miniszteri tanácsosa volt.

Saját építész irodát nyitott, ahol a legtehetségesebb hallgatóknak adott munkát. Kardos György, Károlyi Antal, Lauber László, Nyíri István, Pázmándy István tartozott leghíresebb tanítványai közé. Az Ókori Építészeti Tanszék tanárává 1923-ban nevezték ki.

Behatóan foglalkozott a magyarországi barokk építészet történetével. Kutatásai nemcsak műemlékhelyreállítási munkáihoz nyújtottak segítséget, hanem megalapozta sajátos építészeti stílusának kialakítását is.

Első épületein még a szecesszió hatása mutatkozik, a Wekerle-telepre tervezett típusépületei a népies irányzat szellemét tükrözik. Később egyre inkább a barokk építészet hatása alá került. A tökéletességig fejlesztett sajátos neobarokk építésze a harmincas évekre letisztultan éledt újjá modernebb felfogású épületeiben.

Több pályázaton vett részt. Itt elért sikere alapján jutott számos tervezési feladathoz. 1908-ban - a Wekerle-telep típusépületeinek tervezésére kiírt pályázaton elért eredménye alapján - több földszintes és emeletes típusépület tervezésére kérték fel. 1910-ben tervei szerint valósult meg a Közművelődés háza Szombathelyen. Megnyerte a pozsonyi Múzeum és Könyvtáráépület tervezésére kiírt tervpályázatot. Resicabánya postaépületének tervezésére I. díjas tervpályázati terve alapján kapott megbízást, az épület 1911-ben készült el.

A soproni kórházat 1912-ben tervezte. A nagyenyedi zsinagógán (1914) még a szecesszió hatása látszik. Hasonló jegyeket mutat az ugyanebben az évben épült balassagyarmati postaház. A kétszintes épület rizalitjaival, jó arányú oromfalaival a magyar kisvárosi léptékhez illeszkedő épületet formál. A törvénykezési épület terveit is Wälder Gyula készítette ebben a városban.

Kisvárdai Állami Főgimnáziumának (1915) homlokzatát még egyszerű eszközökkel formálta meg. Az ablakok között kanellurázott lizénákkal osztotta a felületet, helyenként sgraffito-díszítést is alkalmazott.

1917-től hosszabb ideig Pozsonyhoz kötötte munkája, ugyanis megbízták az új pozsonyi Erzsébet Egyetem terveinek elkészítésével. Feladatának köszönhető, hogy felmentették a katonai szolgálat alól. Három évig a pozsonyi és a nagyszombati műemlékek felmérésével és helyreállításukkal is foglalkozott. A húszas években Egerben folytatta műemlékhelyreállítási

munkáját. Itt a régi épületek korszerűsítése mellett új épületeket is tervezett. Tervei szerint épült a fiúpolgári iskola, a süketnémák intézete, az egykori Korona, ma Park Szálló (1927). Erkélykorlát urnái, az ablakok fölötti füzérek más épületein is fellelhető wälderi formák.

Eger postahivatalának homlokzata - a meglévő épület átalakítása során - teljesen új, neobarokk homlokzatot kapott. Restaurálta a Líceum (1925) és a minorita templom (1927-29) épületét. Neobarokk épületei illeszkednek Eger barokk városképéhez. Wälder Gyula munkásságának köszönhető, hogy Eger a nagyszabású építkezések ellenére megőrizhette barokk arculatát.

Műemlékhelyreállítási munkái között meg kell említeni a debreceni Szent Anna templom (1925) és a gyöngyösi Szt Bertalan templom restaurálását.

Neobarokk alkotókorszakának legtermékenyebb időszaka a húszas évek második felére esik. Ebből a korszakból származó első épülete a besztercei erdőigazgatóság épülete volt. Ekkor épült a budakeszi zárdaiskola (1926) U alakú épülete, egyik szárnyán kápolnával. Miskolcon zeneiskola, Nemzeti Bank és bérház, Komáromban a polgári iskola fűződik nevéhez. A szófiai magyar követség épületét is Wälder Gyula tervezte.

A Bp. II. Fillér u. 40-42. számú telken áll hangsúlyos középrizalittal megformált, egyemeletes, manzárdtetős neobarokk villája. Jelentős feladata volt 1926-ban a margitszigeti Nagyszálló bővítése.

Épülete áll Szegeden (8.sz. általános iskola), Salgótarjánban (csendőriskola). Esztergomban (lakóháztömb). Fontos budapesti épülete az Akácfa utcai BESZKÁRT székház, amelynek nem a homlokzata, hanem belső tereinek igényes kialakítása érdemel említést. A Ganz-Danubius

székház - Bp. XII. Ugocsa u. 5. (Hertelendy u. sarok) - zárt sorú beépítésben álló ötemeletes bérház (1926).

Érdekes épülete a kispesti Wekerle-telep Fő terének 6. számú lakóháza. Kós Károly 1912-ben kidolgozott városrendezési terve szerint formálták meg a telep központját. Csak 1926-ban fejezhették be a központ kiépítését, mégis tiszteletben tartották az eredeti elképzelést. A háromszintes bérházon megjelennek ugyan a barokkos jegyek, de az épület mégis teljes mértékben idomul a környező épületek által megkötött szigorú városépítészeti követelményekhez.

Gimnáziumunk 1927-29 között épült. Letisztult, egyszerű tömeg jellemzi az épületet, a nyíláskeretezésekénél koncentrálódik az ornamentika. A kovácsoltvas erkélyek rácsait, az ablakrácsokat az építész maga tervezte. A legfinomabb részletekig megtervezte az épületet. Díszes ablakkilincseket, fűtőtest rácsokat alkalmazott. Egy közeli utcában (Bp. XI. Himfy utca 9.) épült 1928-29 között a maga számára tervezett villaépület. A ciszterci gimnázium díszeivel rokon formák jelennek meg a villa homlokzatán is. A főbejáratot összefogó erkély középrizalit-szerű tagoltságot ad az épületnek.

A miskolci postahivatal épületének csak a homlokzatát tervezte Wälder Gyula (1928). A tagolatlan, hosszú felületen (a földszint középső szakaszán) háromszög keresztmetszetű barokkos lizénák jelennek meg. Az oszlopsor két végét egy-egy barokk keretezésű kapuzat zárja le. Az első emeleti ablakok alatti párkányvonal erős kiülése szépen tagolja az épületet.

1929-ben építették az Albertfalva-kertvárosi lakótelepet. Talán a Wekerle-telep tapasztalatait használta, amikor a tervezést felkért konzulensként segítette.

A korszerű családi házak bemutatására épült a Napraforgó utcai lakótelep 1931-ben. A CIAM magyarországi csoportja építette, minden épületet más építész tervezett. Wälder Gyula is épített egy házat. Nem volt követőj ennek a mozgalomnak, mégis a 2. szám alatti kétszintes családiháza az utca rangos épületei közé tartozik.

Teljesen modern felfogású homlokzatot formált a Budapest, I. Bem rakpart 25/a-b és 26. számú, egy tömböt alkotó épületek tervezésekor (1935-36). Maga csak a 26. számú épületet tervezte, azonban a tűzfallal csatlakozó épületek mindegyikének Wälder Gyula alkotta a homlokzatát, hogy az ötemeletes épületek egységes megjelenésűek legyenek. (A középső épület külseje sajnos nem az eredeti elképzelés szerint valósult meg.)

A gazdasági válság miatt a ciszterci gimnázium melletti templom csak 1937-38 között épülhetett fel. A templom építésére 1936-ban kapott megbízást a fővárostól. Az első tervek szerint a templom homloksíkját ívesen képzelte el a tervező (az egri minorita templom lehetett rá hatással), a tornyok kör alaprajzú oszlopokkal váltak volna légiesekké. A külső homlokzatot most leegyszerűsítette, de megtartotta a korábban elképzelt barokk kompozíciót. A belső tér vasbetongerendás sík mennyezetes kialakítása már a korábbi épületeihez képest szerkezetelvűbb megoldást tükröz. Sokan ellentmondást látnak abban, hogy a barokk külső mögött modern felfogású belső tér épült. Ahogy a wekerlei Fő tér épületénél egy korábban elfogadott városépítészeti elképzeléshez egy későbbi építészeti felfogással tudott alkalmazkodni a tervező, itt is ugyanúgy megtartotta a Szent Imre úti épületegyüttes korábban elképzelt látványát. A belsőt azonban már más felfogás szerint alakította ki.

Bp. VII. Rákóczi út 12. (1936) már minden szempontból modern épületnek tekinthető. Hatemeletes bérház, téglalízénákkal tagolt

homlokzattal, tégladísszel. Ez az építészeti gondolat teljesedik ki a Madách téri házainál is (1938). A jellegzetes tömegben a kiegyensúlyozott barokk formákban jártas tervezőt vélhetjük felismerni. Különösen finom a homlokzati téglarchitektúra, amely a felületek plasztikai hatását fokozza. Sajnos az Erzsébet sugárút a mai napig nem vált valóra. A Madách tér mögött most felépített irodaház végleg megakadályozza a régi elképzelés megvalósítását. Wälder Gyula hatalmas kapuíve soha nem töltheti be elképzelt városi feladatát.

Tehetsége elismeréseként 1935-ben megkapta az egyik legnagyobb művészeti kitüntetést, a Corvin-koszorút.

1944. június 10-én hunyt el. Végző nyugalomra szülővárosába, Szombathelyre tért vissza.

Nagy Gergely

1997.

Felhasznált irodalom:

- Ferkai András: Buda építészete a két világháború között (Bp. 1995)
- Gábor Eszter: A CIAM magyar csoportja (Bp.1972)
- Gerle János-Kovács Attila-Makovecz Imre:A századforduló magyar építészete (Bp. 1990)
- Magyar Művészet 199-1945 (Bp.1985)
- Merényi Ferenc: A magyar építészet 1867-1967 (Bp.1969)
- Merényi Ferenc: Magyar építészek 1890-1918 (Bp. 1955 kézirat)
- Modern építészeti lexikon (Bp. 1976)
- Pamer Nóra: Magyar építészet a két világháború között (Bp. 1986)
- Postaépítészet Magyarországon (Bp. 1992)
- Siklóssy László: Hogyan épült Budapest? (1870-1930) (Bp.1931 reprint 1985)